

ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ

ВЕСТНИК НУУз АСТА NUUz

МИРЗО УЛУГБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

**ЖУРНАЛ
1997
ЙИЛДАН
ЧИҚА
БОШЛАГАН**

**2022
1/8**

**Ижтимоий-
гуманитар
фанлар
туркуми**

Бош мухаррир:

И.У.МАЖИДОВ – т.ф.д., профессор.

Бош мухаррир ўринбосари:

Р.Х.ШИРИНОВА – ф.ф.д., профессор

Тахрир хайъати:

Сагдуллаев А.С. – т.ф.д., проф.

Аширов А.А. – т.ф.д., проф.

Баллиева Р. – т.ф.д., проф.

Маликов А.М. – т.ф.д., проф.

Юсунова Д.Ю. – т.ф.д., проф.

Мургазаева Р.Х. – т.ф.д., проф.

Мўминов А.Г. – с.ф.д., проф.

Ганиева М.Х. – соц.ф.д., проф.

Мадаева Ш.О. – ф.ф.д., проф.

Туйчиев Б.Т. – ф.ф.д., проф.

Мухаммедова Д.Г. – псих.ф.д.

Тўхтаев Х.П. – ф.ф.н., доц.

Болтабоев Х. – фил.ф.д., проф.

Рахмонов Н.А. – фил.ф.д., проф.

Жабборов Н.А. – фил.ф.д., проф.

Сиддиқова И.А. – фил.ф.д., проф.

Ширина Р.Х. – фил.ф.д., проф.

Садуллаева Н.А. – фил.ф.д., доц.

Арустамян Я.Ю. – фил.ф.д., доц.

Пардаев З.А. – фил.ф.ф.д., PhD.

Масъул котиб: **З. МАЖИД**

ТОШКЕНТ – 2022

МУНДАРИЖА

Тарих

Абдуллаев Д. ЎЗССРда мукофотлаш тизими: ҳолати ва тақдир (1945-1980 йиллар мисолида).....	4
Абдуллаева А. Замонавий таълимда бўлажак ўқитувчиларда тарихий тафаккурни ва янгича фикрлаш тарзини ривожлантиришнинг ўзаро алоқадорлиги	7
Абдухалилова А. Совет тарихшунослигида Хива хонлигида солиқ тизими масаласи	10
Бобожонов А. Ўзбекистон прагматик ташқи сиёсати – Марказий Осиёда тинчлик ва таракқиётнинг асосий фактори сифатида	13
Мингнарлов А. Большевикларнинг динга нисбатан олиб борган сиёсати даврий матбуотда	17
Мухамедова М. Ўзбекистон музейларида «museum shop» фаолиятининг жорий этилиши: тажриба ва истиқболлар	19
Рахматова Д. Миллат руҳиятини исканжага солиш услублари ёхуд пахтаги кўшиб ёзишда айбланганлар	23
Самиев А. Мустақиллик йилларида ветеринария соҳасини ривожлантириш борасида қабул қилинган қарорлар ва уларнинг моҳияти	26
Sobirov J. Boburiylar davrida Hindistonning Vuxoro bilan savdo va elchilik aloqalari	30
Худойбердиев Ў. Когон-Термиз темир йўли қурилиши тарихи	33

Фалсафа, Педагогика, Психология, Методика, Социология, Сиёсий фанлар

Abdiraxmanova R. Oliy ta'lim muassasalari talabalariga aniq fanlarni o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati	37
Абдуллаева О., Турғунўлатов Д. Ўқув жараёнининг самарадорлигини оширишда интернет тармоқлари орқали коммуникатив таълим дарсларни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари	40
Abdullaeva S. Oliy o'quv yurti talabalarining ijodiy qobiliyatleri psixologik-pedagogik (fenomen) sifatida	43
Абдурахмонов С. Демократиянинг гендерлашуви шароитида анъанавий кадрлар трансформацияси ва гендер тенглаштириш масалалари	46
Алимова Ф. Критериальный подход к оцениванию результатов проективной деятельности	50
Ахмедова У. Информатика машулотларида муаммоли вазиятларни яратиш	53
Ахунوف У. Харакатлар театри ва уни мактабгача таълимда амалга оширишнинг педагогик шарт-шароитлари	56
Войбекова Ш. Hadis ilmining qadriyat sifatida shakllanishi va ijtimoiy hayotga ta'siri	60
Болтаева М. Организация самостоятельной работы студентов в овладении русским языком	63
Goziyeva Sh. Essence, content and characteristics of the concept "inclusive education" in the context of foreign studies	65
Dushabaev D. Talabalarining jismoniy tarbiya jarayonida aylanma mashg'ulotlardan foydalanishning samarali usullari	68
Jumaniyozov X. Xalqaro munosabatlar takomilida geosiyosiy omillar roli tahlili	71
Исомиддинов Ю. Коррупцияга қарши кураш борасидаги фалсафий парадигмалар	74
Кубаев М. Шахсада гайринижимоний хулқ-атвор юзага келишининг ижтимоий-психологик аспектлари	78
Mamatkulova G., Kattabaeva S. Enhancing writing competence and working with legal documents	81
Мамиров А. Ёшларни толерагнтлик руҳида тарбиялашда таълим муассасаларининг ўрни ва роли	84
Марамнова У. Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг тугган ўрни ва аҳамияти	88
Махаммадjonov T. Tibbiyot ta'limida amaliy mashg'ulot darslarini tashkillashtirish (qon biokimyosi misolida)	92
Махмудов К. Учинчи ренессанс – азму-шажоатли ёшлар кўлида	96
Mahmudjonova H. The role of cultural tradition in the formation of stereotyped thinking of the linguocultural community	99
Мовлюнов М. Бўлажак муҳандисларни малакавий амалиётни лойиҳалаш асосида касбий фаолиятга тайёрлаш методикаси	102
Мухамедов А. XI-XII асрларда Марказий Осиёдаги ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар ва унинг маънавий-маърифий жараёнларга таъсири	106
Муҳиддинова У. Шахсада қонинг-худжнни шакллантирувчи ижтимоий-психологик омиллар таҳлили	110
Наримбаева Л. Талабаларда интеллектуал-ижодий қобилиятни ривожлантириш омиллари ва тамойиллари	113
Обидов Ж. Талабаларда технологик детерминизм концепцияси асосларига доир билимларни ривожлантиришнинг тизимли-функционал модели	117
Отабоева З. Олий таълим муассасаси талабалари жамоасида ҳамкорлик маданиятини шакллантиришнинг назарий асослари	120
Rasulov I. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining kreativ fikrlashga o'rgatishda raqamli texnologiyalarning roli	123
Раҳимов Ш. Профессинал таълим дастурларини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш масалалари	126
Ruziyeva D. Talabalarini dasturlash tillari fanlaridan mustaqil ta'limni tashkil etish usullari	130
Ruziyeva Sh., Izbullayeva G. The importance of the pisa international assessment program in determining the level of intellectual education	134
Санткулова Н. Таълим муассасаси талабалари ўртасидаги академик мобиллик ва уларнинг фаолиятини баҳолаш мезонлари	138
Саидов И. Янгиланаётган Ўзбекистон ёшларининг ватанпарварлик туйғусини юксалтиришда анъанавийлик ва замонавийлик диалектикаси	142
Санаева С. Олий педагогика таълим муассасаларида тарбиявий фаолиятни ташкил этиш шакллари	146
Спирожиддинова И. Лойиҳа технологияларининг замонавий таълимдаги ўрни	150
Suyarov Z. Kambag'alikning mohiyati, mazmuni va ijtimoiy hodisa sifatida	153
Турғунўлатов Д. Лингвопоэтиканинг тадрижий ривожланиши ва унинг маърифий аҳамияти	153
Tursatov A. Sport musobaqasi nazorat qilish usuli va ob'ekti sifatida	156
Турсункулова Ш. Тасавуф алломалари маънавий меросининг тарихий-фалсафий таҳлили	159

Хамзаев Ш. Ясавийликда инсон руҳий-маънавий баркамоллиги ва ахлоқий қарашларининг диалектик бонлиқлиги масаласи	162
Хамзахонов С., Собиржанов О., Тухтамуродов С. Особенности применения института производства судебных экспертиз англосаксонской и романо-германской систем права.....	165
Хо‘janova Т. Axborotlashgan jamiyat va uning mafkuraviy texnologiyalarini OAV tizimidagi to‘g‘ri foydalanishning yosh avlodni g‘oyaviy himoyalashdagi ma‘no-mazmuni va ahamiyati	169
Haydarova Ch. Umumiy kimyo fanidan kompyuter animatsiyasiga asoslangan o‘quv adabiyotlarini yaratish metodikasi	173
Khamraeva R. Interactive methods of teaching english to correspondence students	177
Шарафутдинова Х. Опилада деструктив муносабат йўналишлари	180
Шарипова О. Хожагон тасаввуфий таълимотида тана ва руҳ масаласи	184
Эгамбердиев А. Олий таълим трансформациясига оид глобал эмпирик тадқиқотлар таҳлили	188
Филология	
Абдурахманова М. Ўзбек, рус ва инглиз тилларида касаллик номлари тизими	191
A‘zamova G. "Faire" fe‘li ishtirokidagi frazeologik birliklarning o‘zbek tiliga tarjimai talqini	194
Azimjonova Sh. Biz bilgan va bilmagan Cho‘lpon	197
Азимова Ш. Тилшуносликдаги прагматик бурилиш асослари.....	201
Алиева М. Медиадискурс турлари ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари.....	204
Алиева Ш. Тил birlikларининг нутққа кўчishi	208
Bobojonova Sh. O‘zbek tilida “ma‘naviyat” leksik-semantik kategoriyasining markaziy tushunchalarini ifodalovchi semantik maydon	212
Болтабоева Х. “Истиклол марши” ва Фитрат шеъриятида маърифат йўли	215
Болтаева М. Фразеология русского языка и возможности их использования в речи	218
Воситов В. Бевоцита инглиз-турк тиллари алоқалари	222
Исмоилова М. Ўзбек тилида қарашлиқликнинг ифодаланиши	225
Madiyogova V. O‘zbek tilidagi ayrim affiksial arxaiik birliklarning tadqiqi	230
Максудова Ф. Закономерность использования коррелятивных связи в пословицах	233
Masodiqova Z., Hatamqulova Sh. Analysis of differences and differences between german and english	235
Махмудов Ж. Жомий Пахлавон Махмуд ҳақида	237
Мирзаева В. Француз тилида эпитет ва аникловчининг категориал жиҳатлари	240
Murodova D. Pak Vanso romanida “Yanga” obrazi talqini.....	244
Mahamadjonova O. Ramazon aytish an‘anasi tarixiga doir.....	248
Набиева Р. Ўзлашмалар ва уларнинг тил луғат фондини тўлдиришдаги аҳамияти	248
Намазова М. Амир Худойберди шеъриятида иждоқор феномени, шахсияти, оламини идрок этиш тамойиллари	250
Оринов Д. Дада Қўрқут: реалликдан афсонага кўчган шахс(ми)?!	252
Турдибеков М. Хўжа-Баюргансой қоризлари тарихидан	255
Turdiyeva Sh. Nazar Eshonqul nasrida mifologizm	259
Умарханова Н. Концепт метафоры в интернет лексике как метод вторичной номинации.....	262
O‘rozov J. Haqorat mazmunidagi matnlar bo‘yicha lingvokriminalistik tadqiq o‘tkazish masalasi.....	265
Хатамова Д. Адабиётшунослик терминларини идентификация қилиш муаммоси	268
Худойбердиева Н. Замонавий лингвистикада колоронимлар тадқиқи.....	272
Эргашева Д. Ким Ён Сок ҳикоячилигида озодлик учун курашнинг бадий тасвири	276
Yandashova T. O‘zbek va turk tili toponimikasi tarixiga bir nazar.....	280
Ярашова Н. Болалар нутқининг ўрганилиши: ёндашув ва тенденциялар.....	284

Шахриноз АЗИМОВА,

Ўзбекистон давлат университети таянч докторанти

E-mail: shahrinnoz.8882@gmail.com

ЎзМУ доценти, ф.ф.д Н.Саъдуллаева тақризи асосида

ТИЛШУНОСЛИКДАГИ ПРАГМАТИК БУРИЛИШ АСОСЛАРИ

Аннотация

Ушбу мақолада прагматиканинг фан сифатида шаклланиш тарихи ёритилган бўлиб, прагматик назария асосчилари ва уларнинг изланишлари, назариялари кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: прагматика, прагматик бурилиш, лингвистика, лисоний бирлик, нутқ.

ОСНОВЫ ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОВОРОТА В ЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация

В данной статье освещается история становления прагматики как науки, рассматриваются основоположники прагматической теории и их исследования и теории.

Ключевые слова: прагматика, прагматический поворот, языкознание, языковая единица, дискурс.

FOUNDATIONS OF THE PRAGMATIC TURN IN LINGUISTICS

Annotation

This article highlights the history of the formation of pragmatics as a science, examines the founders of pragmatic theory and their research and theory.

Key words: pragmatics, pragmatic turn, linguistics, linguistic unit, discourse.

Киринш. XX асрнинг ўртадаги келиб тилишунослар диққати тили таҳлил қилишнинг расмий мезонларига асосланган тадқиқот босқичидан сўзловчи ва тингловчи ўртасидаги мулоқот шакллари тадқиқ этишга қаратилади. Натигада, тилишунослик нутқий мулоқотни ўрганиш соҳаси сифатида ўз тадқиқотлар доирасини кескин кенгайтирди [1]. Жумладан, нутқий фаоллик ва ўзаро нутқий таъсир масалаларининг прагматик жиҳатлари ўрганила бошланди.

Прагматика инсоннинг нутқ фаоллигини ўрганишга, бундай фаоллиқнинг мақсади, мазмуни, бундай мақсад ва мазмуннинг оғзаки ва ёзма матнда вербал ва невербал ифодаланиш воситаларини, уларнинг нутқ актидаги ўрнини, коммуникатив таъсирини, сўзловчи ва тингловчи нутқдаги турлича муносабатларни лисоний белгиларда ифодаланишини ўрганувчи фан тармоғидир[2].

Прагматика инсонлар ўртасидаги оғзаки мулоқотни ўрганишда коммуникантларнинг ниятларини биринчи ўринга қўяди ва сўзловчилар томонидан турли коммуникатив ниятларни етказиш учун ишлатиладиган тил воситаларидан фойдаланиш ва яндрок этиш шартларини очиқ беришга имкон яратади.

Прагматика "тилнинг ишлаши" доирасидаги назарий тадқиқотлар ва амалий муаммоларни ҳал қилиш соҳаси сифатида шаклланишида узоқ йўлни босиб ўтди.

Фанда соҳа тарихи ва ривожланиш босқичлари ҳусусида хилма-хил фикрлар мавжуд. Бир гуруҳ олимлар прагматикани бир неча босқичларни босиб ўтган, узоқ тарихга эга фан тармоғи сифатида баҳолашса, прагматикага маълум бир институционал тарихга эга бўлмаган соҳа сифатида қарайдиганлар ҳам йўқ эмас.

Прагматикага америкалик файласуфлар Чарлз Сандерс Пирс (1839-1914) ва Чарлз Моррис (1901-1979) назариялари асосида шаклланиган соҳа сифатида қарайдиган бўлса, шубҳасиз уни тилишуносликка яқинда қириб келган фан тармоғи дейиш мумкин. Бироқ тилга

инсбатан янгира қўринадиган бу ёндашув ўтмишдаги фалсафий, психологик ва лингвистик аъёнларга бориб тақалади.

Прагматиканинг тарихий ривожланишининг илк учқурларини қадимги юнон ва рим адабиётларида учратиш мумкин. Фикримизни далиллаш асосида, прагматиканинг асосий аспектиларини аниқлашда коммуникантлар нутқининг бир-бирига таъсири, ҳар қандай нутқий вазиятда тингловчига маълум йўллар билан таъсир этиш (тингловчининг диққат эътиборини тортиш, фикрга қизиқтириш, ишонтириш, қалғитиш, ҳаяжонга солиш ёки алдаш) каби масалалар биринчи планга қўйилишини яна бир бор таъкидлаб ўтмоқчимиз. Тилга бундай қарашнинг илдизлари антик даврга бориб тақалади. Антик давр адабиётларида "прагматика" термини қўлланилмаган бўлсада, Аристотел ва Сукротнинг асарлари прагматик гоялар билан йўғрилганлигини инкор этиб бўлмайди. Айниқса, қадимги риторика фани ишонтириш санъати ҳамда маърузачи нутқининг тингловчиларга таъсир қилиш усулларини кенг ўрганувчи соҳа сифатида тараққий этган.

Аристотелнинг "Риторика" асарида айнан нутқнинг таъсирчанлиги, мулоқот усуллари, тингловчиларни ўз фикрига ишонтириш санъати ва дунёни сўз орқали ўзгартириш масалалари ҳақида сўз боради. Асарда тилнинг аудиторияга таъсири ва бу таъсирга қандай эришиш мумкинлигига алоҳида эътибор қаратишган бўлиб, суҳбатдошнинг ўз фикрига ишонтиришнинг учта усули ажратиб кўрсатилган. Биринчи усул бу мулоқот жараёнида тингловчининг ақлига таъсир қилиш орқали фикрига ишонтириш, иккинчи усул коммуникантнинг хис-туйғуларига мувожаат қилиш орқали таъсир ўтказиш ва кейинги усулда суҳбатдошнинг шахсияти ёки характерини ҳисобга олган ҳолда самарали мулоқотга эришиш мумкинлиги таъкидланган[3]. Ҳар бир усулнинг туб

мохиятида лисоний бирликларни ўз ўрнида тўғри қўлай олиш ҳосил этади.

А.Кўчибоев келтирган иқтибосга кўра, рус олими Ю.С. Степанов прагматикага берган таърифиди прагматиканинг ўрганиш объекти айнан кадимки стилистика ва риторика фанларининг ўрганиш объекти билан мослиги таъкидланади. Рус олими "Прагматика анъанавий стилистика ва кадимий риторика фанларининг тадқиқот объекти бўлиб келган инсоний муаммолар: мавжуд лисоний белгилар маъносидан ўз фикрини янада таъсирлироқ, образлироқ, коммуникатив вазиятга мос келадиган, аниқроқ, чиroyлироқ, лисоний воситалардан танлаб ифодаланган ўрганувчи коммуникатив муносабатларни ижтимоий контекстда тадқиқ қилувчи фан" дея изоҳлайди [4].

Немис тилшуноси Л.Хорн ўз тадқиқотларида прагматика тарихига назар ташлар экан, тил белгиларидан тўғри фойдаланиш, айтиладиган жумланинг ўз маъносидан ташқари бошқа маънолари ҳам мавжудлигини ўрганишга бўлган кизиқишлар Оксфорд университети файласуфларидан оқдин ҳам бўлганлигини келтириб ўтади. Унинг фикрича, айтилган сўзнинг маъноси айтилмаган бошқа бир маънони англатиши тарихдан оқдинга нотиклар маърузарида кўплаб учрайди. Яъни, сўзловчи тингловчига қарата айтган нутқда сўзнинг ўз маъносидан ташқари янги бир маънони назарда тутлади [5].

Гарчи прагматиканинг илмий тарихининг риториканинг илк классик аъналарига бориб тақалсада, тилни фаоллиқ воситаси сифатида ўрганувчи "прагматик бурилиш" XX асрнинг бошларида бир қатор файласуф олимлар томонидан амалга оширилди. Бунинг марказида эса америкалик мантиқшунос олим Ч. Морриснинг гоялари туради.

Дастлаб, 1938 йилда Ч. Моррис ўзининг "Белгилар назарияси асослари" (Foundations of the Theory of Signs) асариди «прагматика» атамасини биринчилардан бўлиб қўлади [6].

Ч.Морриснинг прагматика ривожидидаги кейинги улкан хизмати бу – замондошлари Ч. Пирс, У. Джеймс, Д.Дьюи каби олимларнинг фалсафий концепцияларига асосланиб, семиотикада классик бўлиниши амалга ошириши бўлди. У семиотикани лисоний белгиларнинг бир-бирларига муносабатини ўрганувчи синтактика, лисоний белгиларнинг ўзи ифодалаётган объектга муносабатини ўрганувчи семантика ва тил белгиларининг сўзловчига муносабатини ўрганувчи прагматикага бўлиб, прагматиканинг мустакил фан сифатидаги тараккиётини белгилаб берди [7].

Тарихий жиҳатдан, Ч.Морриснинг муваффақиятлари фониди Ч. Пирснинг алоҳида ўрни борлиги маълум. Чунки, Ч.Моррис Ч. Пирснинг "прагматизм" атамасини "прагматика"га ўзгартириш орқали уни қўшни соҳалари ҳисобланган семантика, синтактика ва айниқса лингвистика атамасига янада яқинлаштирди.

Морриснинг 1925 йилда ёзиб тутилган "Символизм ва воқелик" мавзусидидаги PhD диссертацияси Жорж Герберд Меад раҳбарлигида ёзилган бўлиб, Моррис Меаднинг ижтимоий бихевиоризм гоялари ва замондошлари У. Джеймс, Д.Дьюи ва И.Лосларнинг прагматизм ҳақидаги фикрлари унга илҳом бағишлаганлигига алоҳида тўхталади. Гарчи ушбу диссертацияда "прагматика" атамаси қўлланилмаган бўлсада, Морриснинг прагматика ҳақидаги дастлабки тушуновчалари нафақат Пирснинг балки У. Джеймс, Д.Дьюи ва И.Лосларнинг ҳам гоялари таъсирида шаклланилигини аниқлаш мумкин [8].

1946 йилда нашр этилган "Белгилар, тиллар ва ҳулж явор" (Signs, Language and Behavior) асариди

Ч.Моррис ўзининг прагматик назарияларини янада кенгайтириб, прагматикани нафақат сўзловчи ва тингловчи муносабатларини ўрганувчи соҳа балки белгиларнинг келиб чиқиши, ишлатилиши ва тингловчига таъсирини ўрганувчи тилшуносликнинг соҳаси дея таърифлайди [9].

Ч.Моррис ўзининг прагматик гояларини прагматизмнинг отаси ҳисобланган Ж. Пирс ва замондошларининг концепцияларига асосланганлигини таъкидласада, "прагматика" атамасини "прагматизм"дан фарқлаш лозимлигини таъкидлайди [10]. Фикримизча ҳам прагматикани ҳақиқат ва билимнинг табиати ҳақидаги таълимот бўлган прагматизмдан фарқлаш лозим. Прагматизм тарафдорлари прагматистлар яъни файласуфлар бўлса, прагматика тарафдорлари булар тилшунослардир.

Прагматиканинг фан сифатида шаклланишнинг кейинги босқичи бевосита икки файласуф номи билан боғлиқ бўлиб, хар иккала олим ҳам ўз маърузаларида прагматикага алоҳида урғу беришган. Улар 1955 йилда Гарвард университетида ташкил этилган Уильям Жеймс семинарида 12 та маъруза ўқиган, кейинчалик 1962 йилда ушбу маърузалар матни "How to do things with words" номи остида нашр этилган китоб муаллифи – Ж.Л.Остин (1911-1960) ва 1967 йилда айнан шу семинар доирасида ўз чиқишлари билан иштирок этган олим – Г.П.Грайсдир (1913-1988).

Инглиз файласуфи, оддий (кундалик) тил фалсафаси мактабининг намойндалиқиди бири Ж.Л.Остин анъанавий тилшуносликдан фарқли ўларок ўз диққатини тилнинг тавсифловчи вазифасига эмас, балки ҳаракат функциясига қаратди. У ўз маърузаларида тил орқали хар қандай ҳаракатни бажариш мумкинлигини асослаб беришга ҳаракат қилди. Унинг Оксфорд университетидаги дастлабки илзанишлари фалсафа доирасида бошланган бўлсада, сўзлар ва иборалардан тўғри фойдалана олиш, сўзларнинг турли маънолари орқали турли ҳаракатларни бажариш мумкинлиги масалалари илзанишларни тилшунослик чегаралари томон етаклади.

II Жаҳон уруши ва 1960 йилдаги эрта вафоти орасидаги даврда Ж.Л.Остин Оксфорд университети олимлари Стюарт Хампшиайе, Пол Грайсе, Варнок ва Умрсонлар билан прагматикага бағишланган кўплаб илмий баҳслар ташкиллаштирган. Бироқ олимнинг прагматикага бағишланган барча нуфузли асарлари унинг вафотидан кейин ҳамкасблари томонидан нашр этирилган бўлиб, улар ҳозирга қадар прагматика ва тилшунослик ўртасида "кўприк" вазифасини ўтаб келмоқда [11].

Прагматикани сўзловчи ижтимоий фаоллиқнинг нутқдаги реал ифодаси сифатида тадқиқ этган олим Г.П.Грайсе тилдан фойдаланиш ва лингвистик шаклларни талқин қилиш муайян қондалар ва алоқа тамойилларига мувофиқ амалга оширилишини алоҳида таъкидлайди. Ўз маърузаларида ҳамкорлик тамойилининг максималари, коммуникатив таъсир ва бошқа бир қатор прагматик атамаларнинг самарали мулоқотга эришишдаги имкониятларини кенг очиб беради. Г.П.Грайсе самарали мулоқотнинг асоси сифатида мавзуга оидлик тамойили, мулоқот услуби тамойили, миқдор ҳамда сифат тамойилларини келтириб ўтади.

Прагматиканинг тилшунослик фанининг янги тармоғи сифатида шаклланиши ўтган асрнинг сўнги чорағига тўғри келади. Айни шу даврдан бошлаб прагматиканинг назарий ва амалий масалаларини ёритишга бағишланган илмий журналлар нашр қилина бошланди. Жумладан, 1977 йилда Голландияда Мей ва Хабсман муҳаррирлиги остида халқаро Прагматика

Журнали (Journal of Pragmatics), 1983 йилда эса Левинсон ва Лич бошчилигида Прагматика (Pragmatics) ва Прагматик тамойиллар (Principles of Pragmatics) сингари бир канча илмий журналлар ташкил этилди [12].

1985 йилда Белгияда Халқаро Прагматика Ассоциацияси (The International Pragmatics Association)нинг тузилishi соҳанинг дунё бўйлаб жадал ривожланиши сари кўйилган бир кадам бўлди. Ассоциация фаолиятининг дастлабки йиллариданок прагматик масалаларни ёритиш ва фан доирасида муаммоларга ечим топишга бағишланган конференциялар ташкил этиш билан шуғуллана бошлади. Дастлабки йиллардаги конференциялар 1985 йилда Вирреггио (Италия)да, 1987 йилда Антверп (Белгия)да, 1990 йилда Барселона (Испания)да, 1993 йилларда Кобе (Япония)да ўтказилди [13].

Прагматика журнали 70 йилларда ўз ҳажмини тахминан 400 саҳифа билан бошлаган бўлса, 2009 йилга келиб нашр ҳажмини йилга доимий равишда 2500 бетгача оширган. Бундай ўсишлар прагматикага

бағишланган дарелик ва монографиялар, соҳа доирасидаги журналлар, хусусан прагматика бўйича яратилган ўқув қўлланмалар нашрида ҳам яққол кўзга ташланади.

Мухтасар қилиб айтганда, прагматика тарихини ўрганиш натижаси ўларок унинг ривожланиш тарихини куйидаги даврларга бўлиш мумкин: антик давр прагматикаси – бу давр 1940 йилгача яъни Ч. Морриснинг "семиотик триадаси"гача бўлган даврни ўз ичига олади. Қадимги риторика ва стилистика фанларида тил белгиларига нисбатан прагматик қарашлар: нутқий воситалардан тўғри фойдаланиш, сўзловчи нутқининг тингловчига таъсири каби масалалар ёритилган давр. Иккинчи давр бу классик давр – Ч. Моррис, Ч.Пирсларнинг прагматик назариялари ва Остин ва Грайсларнинг гоялари марказий ўрин эгаллаган давр бўлса, сўнги давр бу замонавий прагматика даври бўлиб, XX асрнинг сўнги чорагидан то ҳозирги вақтгача бўлган кенг камровли прагматик тадқиқотларни ўз ичига олган даврдир.

АДАБИЁТЛАР

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата. // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. - 1989. - №4. 3с
2. Кўчибоев А. Матн прагматикаси. – Самарқанд, 2015. – 6 бет.
3. Welzel A. Tindale C. The Emotions' Impact on Audience Judgements and Decisions Making in Aristotle's Rhetoric.// Topical Themes in Argumentation Theory. Vol 22. 2012. – 195 p.
4. Кўчибоев А. Матн прагматикаси. – Самарқанд, 2015. – 7 бет.
5. Horn L. Presupposition and Implicature. // The Handbook of Contemporary Semantic Theory. Oxford: Blackwell., 1996. – 301 p.
6. Morris C. W. Foundations of the Theory of Signs. // International Encyclopedia of Unified Science, Chicago: The University of Chicago Press. 1938. – 107 p.
7. Morris C. W. Foundations of the Theory of Signs. // International Encyclopedia of Unified Science, Chicago: The University of Chicago Press. 1938. – 84 p.
8. Houser N. Pierce's pragmatism and analytic philosophy: some continuities.// Some thoughts about pragmatics. Madrid. 2002. – 21 p.
9. Morris C. W. Signs, Language and Behavior. New York: PRENTICE-HALL, INC., 1946. – 219 p.
10. Morris C. W. Foundations of the Theory of Signs. // International Encyclopedia of Unified Science, Chicago: The University of Chicago Press. 1938. – 108 бет.
11. Nicholas Allot. Key terms in Pragmatics. New York. 2010. 200-201 p.
12. Unabi S.A. Pragmatics: Historical Development, Scope and Subject Matter or Object of Study. // Int. J. Adv. Multidiscip. Res. Vol 3(12). 2016. - 38 p.
13. Jucker A. H. Pragmatics in the history of linguistic thought. // The Cambridge Handbook of Pragmatics, Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 495 p.